

Душан Живновић

СТВАРАЊЕ НАРОДНОГ ФРОНТА У ЈУГОСЛАВИЈИ 1935–1939

Идеја о стварању НФ у Југославији тридесетих година овога века поникла је у рукама и организацијама КПЈ (као и у осталим земљама) и уско је повезана са идејама и ставовима Коминтерне, мада и на југословенском тлу има своје особености, које проистичу из развијености друштва, политичке атмосфере и снаге и умешности Партије. Иако су неки вођи грађанских партија у одређеним тренуцима истицали себе као иницијаторе НФ и „искрене“ поборнике његове платформе, једино је КПЈ била његов идејни инспиратор, искрени пропагатор и творац. Управо НФ у Југославији је нераздвојно везан за стратегију и тактику КПЈ, мада је она у спровођењу те политике кроз цео овај период, некад отворено и јавно, а некад тајно, водила одлучну борбу за придобијање савезника. Отуда су и стварање НФ пратиле исте идејне кризе кроз које је пролазила и КПЈ.

О активностима КПЈ на стварању НФ у периоду 1935. до 1941. постоји приличан број објављених радова, који су претежно публицистичког карактера и не упуштају се у дубља аналитичка понирања. Већи број тих радова писан је на основу мемоарске грађе и политичких реферата главних актера из тог периода. Постоји и неколико радова истраживачког карактера, који само фрагментарно додирују проблем стварања НФ. Ови радови су веома корисни, јер се у њима прилично исцрпно излажу неки аспекти овог питања и упућује на изворе. Најкомплекснији рад из ове проблематике, који је писан на основу доступне грађе и литературе и који обухвата активности на целој територији Југославије, јесте рад др Ивана Јелића: **Основни проблеми стварања народне фронте у Југославији до 1941. године**. Затим су за

проучавање овог питања веома корисни и радови: мр Милована Босића **Активност КПЈ на стварању Јединствене радничке партије 1935. године**, Борба Марјановића **Почеци и први успеси у развоју Народног фронта у Војводини тоном 1935. и 1936. године**, Радоја Пајовића **О Народној fronti у Црној Гори**, као и доста опширан преглед развоја НФ, који је дао др Перо Дамјановић у **Прегледу историје КПЈ**. О овом проблему писали су и, мада фрагментарно, Перо Морача, др Јован Марјановић, др Метод Микуж, Мома Марковић и други. На основу свих ових радова, као и низа мањих прилога, затим реферата и извештаја политичких функционера и истражене изворне грађе, покушаћемо дати свој прилог овом питању.

Још пре Четврте земаљске конференције КПЈ, током 1933. и 1934. активност Партије се осећала као у раду синдината и разних других радничких организација тако и у одстрањивању сенташких схватања која су се била дубоко уврежила у неким партијским организацијама и руководством. У току 1934. године попуњен је Привремени ЦК веома агилним људима (Тито и Паровић), који су, као познаваоци прилика на терену, предузимали низ мера за омасовљење Партије, за њену афирмацију у разним радничким организацијама директним увлачењем чланства у те организације. У том периоду Партија се свесрдно залагала да, попут неких партија на Западу (Француска, Шпанија), оствари јединствени фронт радничке класе, пре свега акционо јединствено. У том циљу је ЦК КПЈ октобра 1934. дао упутства свим организацијама у земљи како да остваре акционо јединство инсистирајући, поред осталог, да се истрајно ради на остваривању сарадње са свим радничким организацијама. Поред борбе за извојевање економских затава, која се водила путем свакодневних акција, ЦК у овим упутствима поставља и политичке захтеве, чиме се све јаче везује за радничку класу у којој добија највећу подршку. У једном посебном документу из октобра 1934. ЦК КПЈ инсистира на што већем повезивању комуниста с масама и укључивању у све радничке и друштвене организације, без обзира на њихов карактер, како би комунисти својим деловањем утицали и на даљи рад тих организација и на придобијање њиховог чланства за програм народног покрета, за који се и Партија бори. Управо на оваквим конкретним примерима борбе стварало се постепено акционо јединство радничке класе одоздо, мимо воље и жеље појединих политичких партија и организација. Ови задаци су још више разрађени на Четвртој земаљској конференцији КПЈ, која је одржана у Љубљани 24. и 25. децембра 1934. године.

Мада се на Четвртој земаљској конференцији није директно поставило питање стварања НФ, из анализе војно-политичке ситуације у свету и у земљи, а посебно из анализе све агресивнијег немачког фашизма, произлази да је Партија већ тада дала, односно потврдила оријентацију о нужности стварања јединства радничке класе и свих антифашистички расположених маса. У Резолуцији IV конференције се, поред осталог, каже: „Организовати широки масовни антиратни покрет по свим могућим

сељаци – присталице националнореволюционарних организација већ и сељаци и елементи ситнобуржоаске интелигенције (адвокати, уметници, лечници итд.) без обзира на партијску припадност, само ако заиста желе да се боре против имепријалистичког рата“. Даљи развој догађаја, а нарочито припреме за парламентарне изборе широм земље, условили су брже одређење Партије за политику НФ-а. Посебан импулс у том правцу дале су и припреме за Седми конгрес Коминтерне. ЦК КПЈ већ у јануару 1935. даје упутства свим руководствомима у земљи да приступе свестраној анализи конкретних прилика, као и питањима борбе против фашизма и фашистичке опасности и империјалистичког рата, о чему ће се расправљати и на конгресу Коминтерне. У писму упућеном ПК-у за Далмацију од 21. јануара 1935. године ЦК сугерише потребу стварања споразума с разним грађанским странама и синдикалним организацијама у циљу стварања јединственог фронта. Нарочито се инсистира на споразуму са ХСС, и то са оним крилом ове партије које је за сарадњу. Како је у руководству КПЈ сазрела мисао о потреби јединства и борбе против сенташтва и како се та мисао постепено развијала, потврђује њена активност у периоду предизборне кампање. Мада све до Седмог конгреса КИ (августа 1935) Партија није имала одређену представу о НФ-у, она је на основу искуства из других земаља, где се у 1934. години остварују велики успеси у образовању јединственог фронта радничке класе, као и на основу општег револуционарног полета у земљи – инсистирала на стварању једног антифашистичког фронта, који би имао елементе и јединственог фронта радничке класе и народног фронта. Предизборну кампању Партија је желела да искористи као могућност за легално повезивање с масама, за јавно пропагирање својих политичких ставова и за мобилизацију радничких слојева у борби за непосредне економске и политичке захтеве. Партија је већ тада помишљала да са осталим радничким партијама и организацијама иступи као посебна снага, као посебна партија која ће заступати интересе радничке класе и осталих израбљиваних маса. У том циљу врше се и припреме за стварање јединствене радничке партије Југославије. ЦК КПЈ већ у Окружници бр. 15 до 24. фебруара 1935. године истиче да постоји „потреба да радничка класа иступи политички и јавно као одлучујући чинилац у класној борби и као заставносоц фронте радника, сељака и потлачених народа. Потреба да се наша организација и ћелије тргну из стања пасивности и сенташког животарења и иступе као руководећи чинилац у овим борбама маса, као организатори широког масовног антифашистичког и антиратног покрета . . .“. Даље се подвлачи потреба да се предизборна кампања искористи „за најширу примену тактике јединственог фронта одоздо и одозго унутар радничке класе и тактике борбених споразума радничке класе са сељацима и национално-ослободилачким покретима“. Већ тада КПЈ је схватила јединствени фронт као политичку платформу у којој ће она имати улогу организатора и предводника. Она, с једне стране, жели да у овим изборима иступи самостално, али да се „самостални иступ наше Партије (под било којим називом или фирмом) не сме ни у којем случају

тумачити или схватити да ми у изборима требамо иступити сами". То значи стварање јединственог фронта одоздо, директним обраћањем „свима сељачким, националним лево-опозиционим покретима и групама са предлогом истицања заједничке листе на бази борбе за непосредне економске и политичке захтеве радника, сељака и потлачених народа". У Окружници се затим прецизира: „Опозиционој fronti под вођством буржоазије ми супротстављамо опозициону frontу под вођством радничке класе". У неким документима КПЈ из марта 1935. још јаче је изражено питање јединства маса одоздо. „Компарт. као авангарда рад. кл. мора и у изборима самостално иступити са својим програмом и захтевима око којих треба да окупи целу радничку класу и тако оствари акционо јединство против воље реформистичких вођа, када они устају против тога јединства". Мада се ни овде не пориче потреба сарадње са осталим антифашистички расположеним групацијама, рад у масама се препоручује као основа изборне тактике. Своју одлучност да на изборима иступи као самосталан чинилац Партија је потврдила у својој Окружници бр. 17 од 9. марта 1935. године. Овде се истиче да покушај остварења јединственог фронта и склапање борбених споразума „не значе одрицање од самосталног иступа на изборима или умањивање значаја тог самосталног иступа". ЦК КПЈ је 11. априла 1935. тражио поништење споразума између изборног партијског одбора у Загребу и представника ХСС, истичући да линија Партије остаје: „а) курс на самостални иступ и б) сакупљање потписа плебисцитарног карактера без обзира да ли ће бити задовољене све законске формалности". Даље се каже да Партија не може пристати на споразум који значи везивање за листу ХСС „без инаких услова и без да тај споразум изражава савез радника и сељака и стварање протуфашистичког народног фронта". Оваква концепција КПЈ, која је пре била одраз жеље и хтења него реална процена ситуације, није дала очекиване резултате. У току саме предизборне кампање долазило је до контрадикторних директива, па је и тај елемент утицао на јединственост акције свих партијских организација.

Уочавајући немогућност самосталног иступања на изборима, као и то да није реализована идеја о самосталној јединственој радничкој партији, Партија већ у априлу мења своју изборну концепцију, објашњавајући чланству нужност те промене. Пошто јој није пошло за руком да, поред владиног изборног блока и блока грађанске опозиције, успостави свој трећи изборни фронт – јединствени раднички изборни фронт – Партија даје директиву да се на изборима гласа за кандидате опозиције, али без везивања за њихове програме. Наглашавајући да би бојкот избора значао изолацију Партије од маса, ЦК КПЈ у директиви од 14. априла 1935. пише: „Ми нарочито подвлачимо да од наше активности до избора зависи не само успех целе акције на дан избора него и даљи наш рад и после избора. Најширим масама треба објаснити: 1. да ми, гласајући за Живкове кандидате, не гласамо за његову политику, него за јединствени фронт радничке класе. Ми не гласамо за Мачекову политику, него за слободу хрв. народа, за народ. антифаш. фронт, против в. ф. диктатуре".

Даљи подстрек стварању НФ дао је Сплитски пленум ЦК КПЈ, који је одржан 9. и 10. јуна 1935. године. Пленум је анализом петوماјских избора указао на озбиљне пропусте Партије, као што су: да није у потпуности сагледала опасност од фашизма у општим оквирима и његов одраз на југословенске прилике, да није сагледала важност националног питања и општих кретања југословенског друштва у правцу демократских тежњи, да је непосредно истицала свој максимални програм уз пароле за совјетску власт итд. Исто тако критиковане су слабости руководства Партије, које није довољно брзо преносило директиве, а понекад и давало и контрадикторна упутства. Ипак је констатовано да су у току предизборне кампање постигнуте и значајни резултати у повезивању Партије с масама. Поучен искуством из периода петوماјских избора, као и на основу општих ставова Коминтерне, ЦК КПЈ је на Сплитском пленуму поставио питање стварања НФ у средиште своје будуће активности. У посебном реферату „О Фронту народне слободе“ Благоје Паровић је дао анализу општег стања у свету и код нас, наглашавајући да комунисти морају поћи од тезе да је „фашизам главни непријатељ не само радничке класе него и свих демократских слојева . . .“ „Зато“ – каже се у реферату – „не треба супротстављати појам 'народ' појму 'радничка класа', јер против владајућег режима, владајуће буржоазије, данас је цели народ (а не само радничка класа): и хрватски и српски и словеначки, и националне мањине. Наша предстојећа револуција по свом карактеру јесте – народна револуција“. Оцењујући да би свако секташтво и ускогрудост у третирању и стварању НФ-а слободе значило одступање од новог политичког курса, Пленум је поставио задатке свим организацијама да у стварању савеза са осталим структурама друштва не сме бити крутости, шаблона и револуционарног левичарења, него више еластичности и другарског прилаза свима који су за борбу против фашизма, хегемонизма и за једно праведније демократско друштво. Неопходно је истаћи да је Сплитски пленум коначно заузео исправан став према националном питању, истичући да право на самоопредељење не мора да значи и нужност отцепљења, чиме се дошло до сазнања и става да се и у оквиру југословенске државне заједнице може решити овај „Гордијев чвор“.

Од Сплитског пленума, а нарочито после Седмог конгреса Коминтерне (од 25. јула до 20. августа 1935), КПЈ је кроз разне форме настојала да опасности, која се све више испољавала фашистичком оријентацијом политике Милана Стојадиновића према фашистичким државама и блоку владајуће буржоазије, супротстави фронт народне слободе, уједињавањем радничке класе и свих антифашистичких и демократских снага. У тој својој концепцији Партија се оријентисала на два основна колосена: а) ујединити све прогресивне снаге на широкој платформи антифашистичког народног фронта одоздо, што значи на својој платформи, без обзира на то коме су те снаге раније припадале, и б) понушати стварање савеза с неким опозиционим грађанским партијама и, на бази одређене коалиције, водити заједничку борбу за успостављање праведнијег демократског режима у којем ће Партија и радничка класа

успети да се изборе и за своја класна права. Кроз цео овај период у политици Партије испољавале су се ове две компоненте борбе, потискујући понекад једна другу, сразмерно снази покрета и општим политичким условима у земљи. Пре него што приступимо анализи ових догађаја, желимо подсетити да је КПЈ, не одступајући никад од свог основног задатка – преузимање власти у корист радничке класе и успостављање социјалистичког уређења – пролазила, као уосталом и многе друге партије Треће интернационале, од тога да радничка класа кроз политику НФ обезбеђује остварење свог првог и најбитнијег задатка: отклањање фашистичке опасности, а затим да ће спровођењем, заједно са свим демократским снагама друштва, демократских реформи крчити пут на остварењу свог основног задатка. Кроз спектар ове концепције одвијала се и борба КПЈ за стварање НФС, односно НФ.

Преносећи основне идеје Сплитског пленума, ЦК КПЈ у једном документу од 18. јуна 1935. подвлачи како се „у свим партијама КИ врши изванредан тактички преокрет“ који се састоји у стварању борбеног јединства радничке класе „и окупљању око ње свих демократских слојева на борбу против фашизма и рата“. Анализирајући општу ситуацију у свету, у документу се истиче да је светска економска криза „разорила огромне масе сељаштва и средњих слојева“ и да је радничку класу довела на руб пропасти, што све изазива огромно незадовољство. Даље се истиче како је, захваљујући издаји социјалдемократије, омогућен Хитлеров долазак на власт и како се радне масе, разочаране у политику вођа социјалдемократских партија, приближавају комунистима, због чега се треба борити за те масе кроз стварање јединственог фронта слободе. Инсистирајући да се Партија свим својим бићем ангажује у борби за придобијање маса, ЦК КПЈ у једном документу од 11. јуна 1935. подвлачи да се масе неће придобити паролама о нужности савеза радника и сељана, него на питањима стварања заједничког фронта против великосрпске буржоазије. „Кад се ми обраћемо масама“ – пише у том писму које је упућено партијским организацијама Хрватске – „присташама ХСС, ми треба да полазимо у првом реду од тога, да ми пред собом немамо партију (мисли се на ХСС – Д. Ж.) већ прије свега масовни милијунски националноослободилачки покрет, који се бори против великосрпског фашизма, против националног угњетавања. А упрво ти захтеви хрватског сељаштва за слободом су и наши захтеви“. Колико се Партија у то време залагала за придобијање хрватских маса и колико су те масе, а пре свега сељаштво, биле под јаким утицајем ХСС види се из једног извештаја Земаљског бироа од 19. јула 1935. у којем се каже како демонстрације и општереволуционарно расположење маса у Хрватској не користе комунисти, јер су изоловани од народа, већ франковачки елементи. Овакво стање опредељења маса у Хрватској, по нашем мишљењу, утицало је на извесно кориговање партијске тактике и на тражење могућности за што ближу сарадњу са Мачеком и ХСС без обзира на њихов став према комунистима. Зато ће Партија кроз читав период борбе за стварање НФ-а настрјати на разне начине (па чак и убацивањем својих чланова у редове

ХСС) да нађе заједничку платформу са ХСС у борби за остварење постављених задатака.

Утицај ХСС на масе и став других опозиционих грађанских партија допринели су сазревању идеје у КПЈ да се приступи организовању једне радничке партије, која ће на бази широке политичке платформе окупљати радничку класу и друге снаге које су спремне да се боре за општу демократизацију друштва и предузимање радикалних мера у циљу решавања виталних питања југословенског друштва. Идеја за стварање једне такве партије поникла је у периоду предизборне кампање, почетком 1935. године, да би већ у марту исте године њен Иницијативни одбор водио преговоре са другим грађанским партијама у вези са изборима. Јединствена радничка партија Југославије, односно њен Иницијативни одбор, делује већ од раног пролећа, да би 9. августа 1935. издао свој проглас, који је у исто време био и платформа, представљајући се на тај начин легално јавности. Мада ова партија као призната и регистрована странка није никад оформљена, њен главни Иницијативни одбор и иницијативни одбори који су основани у многим крајевима земље – одгирали су позитивну улогу како у популарисању идеје за стварање легалне радничке партије тако и у борби за стварање НФ слободе. КПЈ је настојала да преко ЈРП као своје легалне организације постигне два основна циља: прво, да окупи у ЈРП читаву радничку класу, као и све друге који се слажу с њеном платформом, и на тај начин створи језгро за јединствени фронт радничке класе и, друго, да са тако јединственом партијом легално делује у политичком животу земље и учествује равноправно како у свим политичким манифестацијама тако и у вршењу одређеног притиска на друге грађанске опозиционе партије за стварање јединственог, односно народног фронта, као противтеже уједињеном фронту владајућих снага.

У прогласу Иницијативног одбора ЈРП од 9. августа 1935, који је у виду летка одштампан у 2000 примерака под насловом „За јединство радничке класе! За народни фронт слободе!“, после констатовања политичког стања и обмане маса од стране владе Милана Стојадиновића, наводи се следеће: „Политичке групације из Удружене опозиције (ХСС, земљорадници, давидовићевци, самостални демократи, лијеви федералисти) окупљају око себе велики дио народа свих крајева, који је стварно спреман да се бори за своју слободу. Али те групације ипак не обухватају све напредне народне снаге, нити представљају јединствен фронт, који би без обзира на политичке програме, окупио и повео у заједничку борбу све борце за слободу народа . . .“ Даље се у прогласу инсистира да је нужно да се без икаквог оклевања окупе и удруже све присталице народне слободе у један моћан народни фронт за остварење основних права и слобода народа. „Радничка класа“ – каже се даље у Прогласу – „била је и до сада, а и сада је у првим редовима свих акција које је водила Удружена опозиција за народне слободе, али у тим борбама није учествовала као организована и равноправна јединица, попут осталих групација из Удружене опозиције, јер није била окупљена и уједињена у

своју јединствену радничку странку, која би је у тој борби водила и заступала њене интересе. **Широни народни фронт слободе треба да окупи раднике, сељане и све напредне демократске елементе, а радничка класа треба при окупљању тих снага да одигра одлучну улогу**“ (подвукао – Д. Ж.). На крају Прогласа позивају се сви поборници „слободе и народне демократије“ „да се окупе у Народни фронт слободе“ у борби за остварење постављених циљева. Упоредо са овом легалном акцијом ЦК КПЈ предузима посебне мере за стварање и јачање јединственог фронта. Нарочито се настоји на томе да партијска организација у Далмацији и осталој Хрватској, упркос отпору вођства ХСС, успоставља непосреднији контакт с масама одоздо и да и даље на терену организује заједничке акције са члановима ХСС-а. Даје се умеренија линија за политичка иступања и указује да не треба истицати комунистичке, већ „демократске, националноослободилачке и социјалне паролe, тј. оне захтеве који су прихватљиви најширим масама у сагласности са нашом платформом и нашим последњим директивама (оцјена владе Стојадиновића, директиве о народном фронту и оснивању легалне радничке партије).“ Исто тако, у једном прогласу из тог периода (вероватно од августа 1935) под насловом „Народе чуј!“, Партија се обраћа свим опозиционим партијама, радничкој класи и сељацима да уједине своје снаге против владе Стојадиновић – Корошец и закључује: „Не дозволимо да се омете стварање Фронта народне слободе. Не дозволимо да нас влада раздвоји ланцима и обећањима па да нас по реду туче. Један непријатељ – војнофашистичка диктатура – један фронт борбе“.

Седми конгрес Коминтерне означио је прекретницу у политичкој концепцији међународног комунистичког покрета. Његови ставови и закључци извршили су и на КПЈ, као и на друге секције Комунистичке интернационале, веома снажан утицај. Још у току Конгреса дају се директиве о спровођењу ставова из реферата Димитрова и о нужности активирања целе организације у циљу стварања акционог јединства радничке класе. Основна линија ЦК КПЈ и после Седмог конгреса Коминтерне проводила се у два основна смера, која су и раније егзистирала: стварање акционог јединства радничке класе у заједници са свим класним организацијама и стварање савеза радничке класе са сељаштвом и осталим слојевима спремним за борбу против фашизма и успостављање истинске демократије, за стварање народног фронта слободе. Исто тако Партија није искључивала сарадњу и коалицију са осталим опозиционим партијама, а посебно са социјалистима Живка Топаловића, Мачековим ХСС и левим земљорадницима Драгољуба Јовановића.

Мада у организовању зборова и конференција није било ни потребног искуства, нити су за то давана прецизна упутства, поједина руководства су, на основу општих директива и познатих „платформи“, предузимала потребне мере и на терену организовала одборе фронта и иницијативне одборе за оснивање радничке партије. Комунисти су се користили и сваком акцијом опозиције, и њиховим зборовима и конференцијама, да

мимо воље опозиционих вођа изнесу пред масе своје политичке погледе и предложе оснивање радничке партије. Комунисти су се користили и сваном акцијом опозиције, и њиховим зборовима и конференцијама, да мимо воље опозиционих вођа изнесу пред масе своје политичке погледе и предложе оснивање одбора фронта и иницијативних одбора радничке партије. Тако су у тону августа и септембра 1935. одржане многе конференције на којима су комунисти иступили са својим ставовима и предлозима. Један од најимозантнијих зборова у току 1935. године био је велики народни збор у Крагујевцу одржан 25. августа. Збору је присуствовало 30 до 40 хиљада људи. Организатори збора Љуба Давидовић и Јоца Јовановић, представници Демократске и Земљорадничке странке, нису прихватили предлог комуниста и Драгољуба Јовановића да и они иступе на збору, али захваљујући организацији Партије на терену, они су своје говоре одржали и маса их је одушевљено прихватила. Поред Драгољуба Јовановића, који је говорио у име левих земљорадника, у име комуниста говорио је радник Драгутин Савовић и студент Жива Ђорђевић. Иако је на збору било доста говора о Народној фронту слободе, услед општег одушевљења, на збору није прочитана ни резолуција о НФС нити је формиран одбор фронта. Оваквих конференција и зборова, на којима је вршена политична пропаганда за стварање фронта и легалне радничке партије, било је у готово свим крајевима земље, али се од тога није ишло даље, како се види из једног партијског извештаја из Хрватске од 30. августа 1935. Констатујући да је с конференцијама требало почети, каже се да је затим ићи даље – у организовање зборова, на којима ће се одоздо бирати одбори фронта и у којима ће доћи до пуног изражаја и утицај Партије на масе и остварење потпуне концепције о стварању НФС и јединствене радничке партије. Партија је у то време успела да њени чланови уђу у многе сеоске одборе ХСС и у њима више снажан утицај у правцу револуционисања хрватских маса. Тако су поједине партијске организације преко својих чланова многе зборове и конференције, као и друге манафестације, користиле за популарисање НФ као основице за јединство народа против владајућих профашистичких режима и залог за извојевање народних права.

У току септембра 1935, после свестране анализе материјала са Седмог конгреса Комунистичке интернационале, Политбиро ЦК КПЈ је донекле модификовао своје раније одлуке у вези са НФ. Сада се инсистира на савезу са свим антифашистичким снагама и партијама Удружене опозиције. Наводећи да Одружена опозиција с Мачеком на челу „не може рачунати на озбиљну победу над снагама великосрпског и фашистичког режима“, Политички биро ЦК КПЈ изводи закључак да ради тога „у Фронту народне слободе треба да учествују и да се заједнички раме уз раме боре и сељачке и националноослободилачке и демократске и напредне и све радничке организације и странке“. Истичући да је „Фронта народне слободе истински и братски савез свију противника шестојануарског режима, а није никакав маневар“, ЦК КПЈ предлаже да све организације и странке које улазе у ФНС треба заједнички да израде

платформу захтева и да заједнички утврде основне задатке фронта. Са своје стране КПЈ предлаже три основна задатка: „Прво: уништење шестојануарског режима, друго: равноправност међу народима Југославије, треће: спречавање да се терети кризе пребаце на леђа народа и побољшање економског положаја широких народних слојева на рачун богаташа“. Предлажући овако широку платформу, Партија је настојала да се што више приближи опозиционим грађанским партијама, јер је искрено желела уједињење свих демократских снага за борбу против фашистичке опасности. Са друге стране, Партија је у истом овом документу истицала нужност јединства радничке класе, без чега се не може остварити њена руководећа улога у антифашистичкој борби и у стварању НФ. Стога Партија поставља као најхитније задатке: борбу за акционо јединство пролетаријата и борбу за синдикално јединство.

Упоредо с активношћу око стварања НФС, Партија је у току септембра и касније предузимала мере за стварање ЈРП. Средином септембра 1935. у Загребу је одржана конференција „љевичара у радничком покрету Србије, Хрватске, Словеније и осталих покрајина Југославије“, на којој је у облику летка донета нова платформа, која је донекле модификована платформа загребачког Иницијативног одбора радничке партије. На почетку платформе, која је истовремено објављена 19. септембра 1935. у Љубљани, Загребу и Београду, констатује се да је конференција сазвана на основу позива изнесеног у платформи загребачког Иницијативног одбора који су потписали др Божидар Аџија и Мирослав Пинтар. Интересантно је навести да се ставови на овој конференцији, којој су присуствовали делегати из свих крајева сем Македоније, унеколико разликују од оних које је у исто време донео Политбиро ЦК КПЈ и који инсистирају на блиској сарадњи са опозиционим грађанским странкама и на изграђивању заједничке платформе с њима. На овој конференцији, где се, поред питања о остварењу јединствене радничке партије, опширно говори и о НФС, уопште се не говори о коалиционој сарадњи. Тако, на пример, у овом документу из Загреба пише: „За побједу у тој борби неопходно је уједињење радног народа свију нација Југославије: радника, сељака, сиромашног грађанства, напредне интелигенције. Фронту шестојануарског режима и његовим слугама треба супротставити чврст и јак Фронт народне слободе!“ Или даље: „Радничка класа мора имати одлучну улогу у стварању Народног фронта слободе и настојати да буде на челу његове борбе“. После набрајања конкретних програмских и акционих захтева који су били унети и у проглас од 9. августа, у платформи се истиче: „Створена ради борбе за те захтеве радничке класе, Јединствена радничка партија треба да постави као основну своју задаћу: остварење најужег савеза радничке класе с радним сељаштвом и потлаченим народима и узме најактивнијег учешћа у стварању Народног фронта слободе“.

И поред свих покушаја Партије да створи једну легалну радничку партију, прено које би лакше отварила своју руководећу улогу у радничкој класи и утицала на широке народне масе – у томе се није успело. Узроци

томе су: прво, неуспешни преговори са социјалдемократским групацијама, а пре свега са Живком Топаловићем, и друго, недобијање дозволе од стране државних органа који су, свакако, знали да је реч о легализацији рада КПЈ. Мада јединствена радничка партија није основана, њени иницијативни одбори, који су били оформљени широм земље, као и њихова активност на многим конференцијама и зборовима током 1935. и 1936. године, одиграли су значајну улогу како у популарисању идеја и ставова Партије тако и у популарисању идеје Народног фронта и у акционом уједињавању радничке класе.

Кроз читав даљи период (1936–1939) КПЈ се свесрдно залагала за остварење НФ, иницирајући и нудећи разне предлоге опозиционим грађанским странкама. Партија је све више увиђала да је савез и заједничка акција са тим странкама неопходна за остварење политике НФ, али је и даље у разним формама водила борбу на посебном колосеку, за јединство радничке класе и за стварање НФ путем придобијања маса на широко постављеној политичкој платформи.

Но, без обзира на одбијања опозиционих грађанских партија, идеја НФ, за коју се залагала КПЈ, постепено је освајала масе. Упркос оштром реаговању страначких лидера на иницијативе њихових основних организација са терена да се стварају савези с радничком класом и форме одбори НФ – чланство тих партија се све више приближавало платформи коју је заступала Партија. Та околност, као и општи развој међународне и унутрашње ситуације – утицали су да и у самим рукаводствима грађанских опозиционих партија дође до политичке диференцијације, тако да су се поједине групе издвојиле од самог врха странке, стварајући леве фракције у њима. Због свега тога, у току 1936. године обновљени су преговори између КПЈ и неких опозиционих странака у Србији у вези са стварањем НФ. Прва конференција, за коју су иницијативу дали комунисти и др Драгољуб Јовановић, одржана је почетком јуна 1936. Конференцији су присуствовали: др Драгољуб Јовановић, др Милош Поповић, капетан Миодраг Милетић, Нинко Петровић и Мирко Томић, који су се на Конференцији представили као иницијативна група: у име земљорадника – Јован Здравковић, у име демократа – др Драги Смиљанић и др Иван Рибар, у име самосталних демократа – Сава Селенић, у име републиканаца – Воја Вујанац, Влада Симић и Александар Томић, у име комуниста – Павле Павловић и др Отон Крстановић. Мада су били позвани Живко Топаловић и група Дивац–Кораћ, од њих нико није присуствовао. Конференцију је отворио др Драгољуб Јовановић, говорећи о потреби стварања НФ и његовим задацима. Он је истакао да НФ није алтернативна Удруженој опозицији, већ напротив – њено проширење новим политичким снагама, које су до сада биле ван ње. Позвао је присутне да се у име својих партија и група изјасне о овом предлогу. Већина је на самом састанку позитивно оценила ову иницијативу, задржавајући право да свој дефинитивни став изнесу после консултације са својим рукаводствима. Представници демократа и земљорадника изјавили су да они немају ништа да кажу пре консултовања са својим

вођама. Закључак ове прве конференције био је да НФ није уперен против Удружене опозиције и да на следећем састанку сви присутни донесу одговоре од вођстава својих партија. У исто време др Драгољуб Јовановић дао је интервју француском листу „Попилер“ о акцији око стварања НФ у Југославији, чији се ставови поклапају с његовим излагањем на Конференцији. Јовановић је у интервјуу оштро напао валду Милана Стојадиновића, оптужујући је да земљу скреће у воде фашистичке Немачке. Оцењујући НФ као проширење УО, Јовановић прогнозира да ће се до јесени оформити НФ, који ће бити у стању да обори „диктаторски режим“. Извештај од 29. јуна 1936. упућен ЦК-у потврђује акцију око стварања НФ у Београду, истичући да повољну ситуацију за стварање фронта треба потпомоћи свим снагама „и то без ценкања“ с опозицијом, остављајући „отворена врата НФ“ – пише у извештају – „бити ће истовремено снажан потицај за изградњу и активизацију Иницијат. одбора ЈРП, дућана бр. 1 и наших филијала.“

Но, без обзира на још три конференције које су у току 1936. године одржане са представницима разних грађанских опозиционих странака, до остварења сарадње није дошло.

За разлику од Србије и Хрватске, где до краја 1936. нису постигнути никакви конкретни резултати у стварању савеза између КПЈ и других опозиционих грађанских партија, у Словенији је дошло до извесних споразума и рад на стварању фронта се постепено развијао. Значајан датум, после слета „Слобода“ у Цељу од 7. јула 1935. године и великог скупа од 1. септембра 1935. у Љутомеру – био је 24. новембар 1935, када је у Цељу дошло до састанка представника Маченовог покрета, који се стварао око листа „Словенска земља“, с представницима демократског покрета око органа „Војевник“ а којима су се придружили и представници радничког покрета (комунисти), окупљени око листа „Ljudske pravice“. Насупрот настојањима Маченових делегата, захваљујући присуству комуниста одлучено је да се представници сва ова три листа састану, да израде заједничку платформу и да се створи јединствени покрет у којем ће руководећу улогу имати радничка класа. Исто тако, одлучено је да се покрет око „Словенске земље“, потпуно одвоји од Хрватске, а да се до 24. децембра 1935. изврши ликвидација поменутих листова и да за читаву Словенију остане само један лист, који треба да буде једини орган за све припаднике народноослободилачког покрета. Мада се маченовике окупљени око „Словенске земље“ нису придржавали постигнутог договора, овај састанак се може сматрати почетком оснивања НФ, јер је убрзо после цељског договора одржано неколико састанака на којима су учествовали представници разних напредних група, као: комунисти окупљени око новина „Daleki obzornik“, група хришћанских социјалиста окупљена око часописа „Mlada pota“ и група књижевника око часописа „Sodobnost“ (Савременост) и „Ljubljanski zvon“. Тако се, поред акције коју је Партија предузимала за придобијање радничких сељачких маса одоздо, постепено остваривало савезништво покрета, односно НФ и одозго, у којем је

Партија, нарочито после оформљења ЦК КПЈ Словеније (1937), имала руководећу улогу. Схватајући НФ као неку нову странку, поједини чланови Партије у Словенији погрешно су тумачили и његову улогу и значај, због чега је Партија дала тумачење о појму и суштини Људске фронте. Кидрич је у писму од 2. септембра 1936. године окарактерисао НФ као блок политичких група, које изражавају вољу народа. „Ljudska fronta ni stranka novoga tipa, temveć blok vseh strank, ki so protiv reakciji in fašizma za svobodo in demokracijo in narodno ravnopravnost. Za tegaLj ljudska fronta je narodno gibanje, ki mora objeti vse sloje. Ona ne predstavlja samo kmeta in delavca, kot misli člankar, temveč tudi obrtnike, malomeščanstvo in vse one ki so za napredak i poboljšanje narodnega blagostanja“. Кидрич даље наводи јединствени акциони програм који су усвојиле све групе и који омогућава јединствено деловање и борбу за остварење постављеног програма, али да такво јединство не спречава сваку партију да се слободно бори за пропагирање свога програма. Овде се очито види велика сличност ставова с КП Француске и њеним односом према осталим партијама и групама у НФ. С друге стране, насупрот Словенији, где је преовладавао овакав став и где су постигнути одређени резултати, у Београду, односно Србији, воде се истовремено преговори између неколико грађанских странака и КПЈ, као што смо видели, до конкретних резултата у стварању НФ на коалиционој основи није дошло.

Све у свему, мада је било одређених резултата на терену у стварању и активностима НФ, може се закључити да велика акција КПЈ да се у Југославији оформи НФ као снажна полуга против профашистичких и осталих реакционарних снага у земљи, сем наведених резултата у Словенији, није успела. Основни узрок томе, по нашем мишљењу, били су уснокласни интереси грађанских политичких партија и њихов страх од револуционарних стремљења маса, као и недовољна јединственост радничке класе и немогућност КПЈ да се наметне као руководилац борбе свих радничких и осталих револуционарно-демократских снага у земљи.